



พระบรมราชินี

และ

เจ้าจอมมารดา

ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม



น. พลาชน้อง

ศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ประจำปี ๒๕๕๓

พระบรมราชินี

และ

เจ้าจอมมารดา

ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม

น. ปลายห้อย

มณูษย์สร้างคำพูดขึ้นมา ชีตเขียนถ้อยคำลงบนแผ่นดินเหนียว ผืนหนัง ไม้ไผ่ และ กระจดองเต่า

การค้นพบกระดาษและการพิมพ์ ทำให้หนังสือมีรูปลักษณะที่พกพาได้สะดวก และเผยแพร่ไปในวงกว้างอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์ การพิมพ์ช่วยสถาปนาภาษาของแต่ละชาติให้มั่นคง ช่วยให้ภาษาของสามัญชนแพร่หลาย ทำให้คนอ่านออกเขียนได้เพิ่มสูงขึ้น และขยายวงกว้างออกไปนอกวงผู้นำและนักบวช

และแท้จริงแล้ว การพิมพ์หนังสือคือการเปลี่ยนแปลงอย่างถึงรากถึงโคน ทั้งทางความคิดและสังคม



สภามติ

ลำดับที่ ๑๓๒๘

พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม

ส. พลายน้อย : ผู้เขียน

พิมพ์ครั้งแรกโดยสำนักพิมพ์สภามติ : สิงหาคม ๒๕๖๓

ราคา ๒๖๕ บาท

พิมพ์โฆษณาครั้งนี้ได้รับอนุญาตจากเจ้าของลิขสิทธิ์ตามกฎหมายแล้ว

© สงวนลิขสิทธิ์ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ (ฉบับเพิ่มเติม) พ.ศ. ๒๕๕๘

ไม่อนุญาตให้สแกนหนังสือ หรือคัดลอกเนื้อหาส่วนหนึ่งส่วนใดเพื่อสร้างฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ เว้นแต่ได้รับอนุญาตจากสำนักพิมพ์และเจ้าของลิขสิทธิ์แล้วเท่านั้น

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของสำนักหอสมุดแห่งชาติ

ส. พลายน้อย.

พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม.--กรุงเทพฯ : สภามติ, ๒๕๖๓.

๔๘๐ หน้า.

๑. ราชนิ--ไทย--ชีวิตประวัติ. ๒. เจ้าจอมมารดา--ชีวิตประวัติ. I. ชื่อเรื่อง.

๙๒๓.๑๕๙๓

ISBN 978-616-00-4095-7

เจ้าของ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา : บริษัทสภามติ จำกัด

ประธานเจ้าหน้าที่บริหาร/บรรณาธิการอำนวยการ : วรพันธ์ โลกิตสภามติ

กรรมการผู้จัดการ : ดร. สุภัคชญา โลกิตสภามติ

ผู้ช่วยกรรมการผู้จัดการ/บรรณาธิการบริหาร : เจติยา โลกิตสภามติ ที่ปรึกษาด้านบรรณาธิการ : รศ. ประพันธ์ เรืองณรงค์

ผู้จัดการฝ่ายขาย : กิ่งแก้ว ลิกษะไชย บรรณาธิการสร้างสรรค์ : พัชรี แต่แดงเพชร

หัวหน้ากองบรรณาธิการคัดสรรนวนิยาย : พิชราพร บุญสูง

ผู้ช่วยบรรณาธิการบริหาร : วสันต์ พร้อมมิตรญาติ

บรรณาธิการเล่ม : วสันต์ พร้อมมิตรญาติ พิสูจน์อักษร : ปวีณา พงศ์ทองเมือง

ออกแบบปก/รูปเล่ม : เอกอนันต์ ศิริเลิศฤทัย

พิมพ์ที่ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด



สภามติ

จัดจำหน่ายทั่วประเทศโดย บริษัทสภามติ จำกัด

๑๘ ซอยลาดปลาเค้า ๖๓ ถนนลาดปลาเค้า แขวงอนุสาวรีย์ เขตบางเขน กรุงเทพฯ ๑๐๒๒๐

โทรศัพท์ ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๕๕-๖ โทรสาร ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๗๐

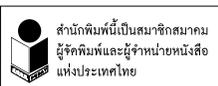
กองบรรณาธิการ : spbbooks@hotmail.com

กองบรรณาธิการคัดสรรต้นฉบับ : satapombooks.editor@gmail.com

ฝ่ายสำนักงาน : info@satapornbooks.com

www.satapornbooks.com

หากท่านผู้อ่านพบหนังสือไม่ได้มาตรฐาน เช่น หน้ากระดาษสลับกัน หน้าขาดหาย การเข้าเล่มไม่สมบูรณ์
สำนักพิมพ์ยินดีขอเปลี่ยนแปลงหนังสือใหม่ให้ท่าน โปรดติดต่อและส่งหนังสือคืนพร้อมระบุรายละเอียดการชำรุด
ไปตามที่อยู่ด้านบน หรือ โทร. ๐ ๒๕๔๐ ๓๘๕๕-๖ ต่อ ๔๑



สำนักพิมพ์นี้เป็นสมาชิกสมาคม
ผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือ
แห่งประเทศไทย



แต่

ศาสตราจารย์ ดร. รื่นฤทัย สัจจพันธ์

มิตรแท้ผู้ปิดทองหลังพระ





คำนำสำนักพิมพ์



“ชีวิตของคนเรานั้น เขาว่าพระพรหมเป็นผู้กำหนดว่าจะดำเนินไปอย่างไร ชีวิตของผมจะอยู่ในข่ายนี้ด้วยหรือเปล่าไม่ทราบ แต่เหตุการณ์ที่ผ่านมาผมมีความล้มเหลวที่น่าท้อถอยอยู่มากพอสมควร หากมีสิ่งหนึ่งซึ่งผมไม่ได้ทอดทิ้ง สิ่งนั้นก็คือ...หนังสือ”

ข้อความข้างต้นเป็นคำพูดของอาจารย์สมบัติ พลายน้อย เจ้าของนามปากกา ส. พลายน้อย นักเขียนหนังสือด้านสารคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย วัฒนธรรม ประเพณี ฯลฯ ที่สร้างสรรค์ผลงานเขียนมาอย่างต่อเนื่องยาวนานกว่า ๗ ทศวรรษ และมีผลงานเขียนกว่า ๑๐๐ เรื่อง (เล่ม) จนได้รับการเชิดชูเกียรติให้เป็นศิลปินแห่งชาติ สาขาวรรณศิลป์ ประจำปี ๒๕๕๓ นอกจากนี้ยังได้รับการยกย่องจากองค์กรวรรณกรรมและองค์กรวัฒนธรรมทั้งภาครัฐและเอกชนอีกมากมาย

หนังสือ *พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม* เล่มนี้ เป็นหนึ่งในผลงานเขียนของ ส. พลายน้อย ซึ่งเป็นหนังสือที่กล่าวถึงพระราชประวัติและประวัติของพระบรมราชินี พระมเหสี เจ้าจอมมารดา และเจ้าจอม ของพระมหากษัตริย์ไทยตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น สมเด็จพระสุริโยทัย พระอัครมเหสีในสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา, สมเด็จพระอัครมเหสี (หอกกลาง) ในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี, สมเด็จพระ

พระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระอัครมเหสีในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร, เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ ลดาวัลย์ เจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕ ซึ่งเป็นเจ้าจอมคนสุดท้ายแห่งราชวงศ์จักรี เป็นต้น

สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์ในเครือบริษัทสถาพรบุ๊คส์ จำกัด ขอขอบพระคุณ ส. พลายน้อย ที่สร้างสรรค์ผลงานเขียนอันทรงคุณค่ามาอย่างต่อเนื่องยาวนานให้แก่วงการวรรณกรรมไทย และขอขอบพระคุณนักอ่านทุกท่านที่สนับสนุนผลงานเขียนของ ส. พลายน้อย ด้วยดีมาโดยตลอด

สำนักพิมพ์สถาพรบุ๊คส์



คำนำ



เมื่อผู้เขียนได้เรียบเรียงเรื่อง *ชาวต่างชาติในประวัติศาสตร์ไทย* พิมพ์ออกจำหน่าย ปรากฏว่ามีครูบาอาจารย์และท่านผู้ใหญ่หลายท่าน ชมเชยว่าเป็นการริเริ่มที่ดี เพราะยังไม่มีใครคิดรวบรวมจัดพิมพ์มาก่อน และในขณะที่เขียนกันนั้นก็ยังมีเสียงตำหนิว่าผู้เขียนดีแต่ค้นคว้าประวัติศาสตร์ของคนต่างชาติ เรื่องของคนไทยตั้งมากมายทำไมไม่คิดเขียนขึ้นบ้าง ข้อตำหนินี้เห็นจะพลาด เพราะผู้เขียนได้เคยเขียนประวัติของคนไทยลงในหนังสือพิมพ์ต่างๆ มา ๑๐ กว่าปีแล้ว แต่ยังมีไม่ได้รวบรวมพิมพ์เป็นเล่ม เพราะเห็นว่ามันักเขียนทำนองอื่นทำกันอยู่แล้ว ผู้เขียนไม่มีความประสงค์จะทำหนังสือซ้ำให้เปลืองเวลา และเปลืองเงินทองผู้อ่านโดยใช้เหตุ แต่ถึงกระนั้นก็ยังคิดที่จะรวบรวมเรื่องของคนไทยที่ยังไม่มีใครรวบรวมมาก่อน พิมพ์เป็นเล่มให้จงได้ ที่สำเร็จแล้วก็คือเรื่อง *พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา เล่มนี้* และอีกเล่มหนึ่งคือ *เจ้าฟ้าจุฑามณี พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือพระบาทสมเด็จพระปวเรนทรเมศวร์ฯ พระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว*

หนังสือเล่มนี้ผู้เขียนได้เริ่มศึกษาตรวจสอบมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๐๒ โดยรับอาสาเพื่อนผู้หนึ่งว่าจะช่วยค้นรายชื่อพระบรมราชินีหรือพระมเหสีของพระเจ้าแผ่นดินไทยทุกยุคทุกสมัยให้ ในการค้นครั้งนี้ผู้เขียนได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติและเรื่องราวที่เกิดขึ้นของบุคคลนั้นๆ หลายเรื่อง ทำให้เกิดความเสียดายว่าจะจดแต่ชื่อไว้เห็นจะไม่เป็นประโยชน์เท่าใดนัก

จึงได้ทำบันทึกใส่สมุดและเศษกระดาษใส่แฟ้มไว้ต่างหากอีกแผ่นหนึ่ง ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของผู้เขียนอย่างนึกไม่ถึง เพราะเมื่ออ่านพงศาวดาร จดหมายเหตุ หรือพระราชหัตถเลขา มักจะพบชื่อต่างๆ เหล่านี้แทรกอยู่เสมอ ครั้นไปพลิกดูเรื่องที่บ้านทีกไว้ก็ทำให้เกิดความเข้าใจ ตีขึ้นอีกเป็นอันมาก ความรู้สึกในชั้นเดิมจึงเป็นเพียงเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเท่านั้น

ครั้นเมื่อเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ผู้จัดการสำนักพิมพ์ บำรุงสาส์นได้แจ้งแก่ผู้เขียนว่าต้องการเรื่องเกี่ยวกับพระบรมราชินีทุกสมัย มาจัดพิมพ์จำหน่าย ผู้เขียนจึงได้นึกถึงเรื่องที่ได้บันทึกไว้และรับจะรวบรวมให้ หนังสือเล่มนี้จึงปรากฏเป็นเล่มด้วยเหตุนี้

ในการรวบรวมเรื่องเป็นเล่มครั้งนี้ ผู้เขียนรู้สึกว่าจะไม่ค่อยจะจุใจนัก เพราะเรื่องราวต่างๆ ที่คิดว่าจะสมบูรณ์ กลับบกพร่องไปบ้าง ทั้งนี้เนื่องจากหลักฐานของเราไม่ค่อยมี ซ้ำข้อความที่เคยจดบันทึกไว้ฉีกขาดและหายไป เสียก็มาก โดยที่ไม่ได้คิดว่าจะพิมพ์ แต่ก่อนก็ไม่ได้คิดเรียงไว้ให้เป็นหมวดเป็นหมู่ เมื่อถึงเวลาเรียบเรียงจึงออกจะวุ่นวาย ต้องค้นต้องตรวจหลักฐานกันใหม่ เสียเวลาอยู่หลายเดือน อย่างไรก็ตาม ผู้เขียนก็ยังคิดว่าหนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์ในด้านประวัติที่ค่อนข้างละเอียดมากที่สุด ณ ขณะนี้

ดังได้กล่าวมาแล้วว่าผู้เขียนได้เขียนจากบันทึกที่จดไว้ ฉะนั้น การเขียนจึงเพี้ยนเอาเฉพาะเนื้อหา เป็นการเขียนชนิดเอาแต่เนื้อหา ไม่ได้คิดเขียนพรรณนาข้อความให้พิสดารเกินไปกว่าหลักฐานที่มี ส่วนข้อ

สันนิษฐานบางประการนั้นก็ถึงความเห็นแต่ที่หน้าจะเป็นไปได้ เช่นเรื่องปี
ประสูติ (แต่ในแผ่นดินพระมหาจักรพรรดิ ผู้เขียนคงปล่อยทิ้งไว้เพราะ
หลักฐานไม่ตรงกัน มานึกได้เมื่อพิมพ์ไปแล้ว) การที่ไม่เขียนแบบพรรณนา
เหมือนหนังสืออื่นๆ นั้น เพราะเล็งเห็นว่าหนังสือนี้เป็นหนังสือประวัติของ
บุคคลชั้นสูง เรื่องราวก็เกิดขึ้นก่อนผู้เขียนเกิดทั้งนั้น จะเขียนเอาตามความ
นึกคิดนั้นมิได้ จำต้องเขียนตามหลักฐานที่มีจริง เพื่อจะใช้อ้างอิงได้ตาม
สมควร และผู้เขียนจำเป็นต้องขออย่าไว้อีกครั้งหนึ่งว่า การที่เขียนเรื่องนี้ขึ้น
มิใช่ผู้เขียนอวดรู้แต่อย่างใด ทั้งหมดนี้เป็นความรู้ที่ได้มาจากหนังสือต่างๆ
ที่อ่านพบ เป็นเพียงบันทึกข้อความที่ค้นพบในที่ต่างๆ แล้วนำมาเรียบเรียง
ขึ้นเท่านั้นเอง และหวังประโยชน์แต่เพียงว่าเมื่อต้องการทราบประวัติของ
ท่านผู้ใด ก็จะได้ค้นง่ายขึ้น เพราะรวมกันเป็นหมวดหมู่ ไม่ต้องขวนหนังสือ
ตั้งยี่สิบสามสิบเล่มมาพลิกดูให้ลำบาก ฉะนั้นขอได้โปรดเข้าใจเจตนาของ
ผู้เขียนตามที่กล่าวมานี้ด้วย

ประวัติบุคคลตามที่ได้นำมารวมไว้นี้ ผู้เขียนเลือกมาเฉพาะที่มี
เรื่องราวต้นปลายพอสมควร ส่วนที่ได้มาแต่ชื่อ ไม่มีเรื่องประวัติพอจะ
กล่าวถึงถึงดเสีย อย่างเช่น พระอัศรมหเสีของพระเจ้าท้ายสระในสมัย
กรุงศรีอยุธยา คือ “กรมหลวงประชาอนุรักษ์” (พระนามเดิม “เจ้าท้าว”)
ผู้เขียนก็ไม่ได้กล่าวถึง เพราะไม่มีเรื่องราวที่ควรรู้อะไรนอกจากจะทราบว่
มีพระราชโอรสและพระราชธิดา ๕ พระองค์คือ เจ้าฟ้านเรนทร เจ้าฟ้า
หญิงเทพ เจ้าฟ้าหญิงปทุม เจ้าฟ้าอภัย เจ้าฟ้าบรมเศร แล้วก็หมดเรื่อง

เพียงเท่านี้ ฉะนั้นผู้อ่านจึงไม่พบชื่อ “นางเสีอง” ของพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ เพราะเกินสติปัญญาของผู้เขียนที่จะค้นคว้ามากล่าวไว้ได้

มีเรื่องที่จะต้องปรับความเข้าใจแก่ผู้อ่านที่ติดตามงานของผู้เขียนมาตั้งแต่ต้นอีกข้อหนึ่งคือ กล่าวกันว่าผู้เขียนไม่ค่อยเขียน ปีหนึ่งมีหนังสือออกมาเพียงเล่มเดียว อย่างนี้จะพอกินหรือ เรื่องนี้ต้องขอรับสารภาพว่าการเขียนหนังสือนั้นเป็นเพียงผลของการอยากรู้เท่านั้นเอง เมื่ออยากรู้เรื่องอะไรก็ค้นเรื่องนั้น เป็นการหาความรู้ให้แก่ตนเอง ส่วนที่พิมพ์ขายเป็นเพียงผลพลอยได้ และการแบ่งความรู้ที่ได้มานั้นให้คนอื่นด้วยการเขียนหนังสืออย่างที่คุณเขียนทำอยู่นี้ หากถือเป็นอาชีพก็คงไม่พอกินอย่างที่กล่าวมา เพราะค่าเรื่องเล่มหนึ่งนั้นกินได้ไม่ถึงเดือน พิมพ์ออกมาปีละเล่มก็ต้องอดไปสิบเอ็ดเดือนเห็นจะทนไม่ไหว การที่ผู้อ่านเมตตาติดตามอ่านหนังสือของผู้เขียนมาทุกเล่มนั้น ก็นับว่าเป็นอาหารทิพย์อย่างหนึ่งที่ทำให้ผู้เขียนมีกำลังใจคิดเขียนหนังสือต่อไป และขอขอบพระคุณไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

อนึ่ง ผู้เขียนรู้สึกว่ามี “เจ้าหนี้ความรู้” ที่ผู้เขียนไม่อาจจะชดใช้ให้หมดได้อยู่ท่านหนึ่งคือ “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราจรรยา” ผู้เขียนได้รับความรู้จากบทพระนิพนธ์ของพระองค์ท่านเป็นอันมาก หลักฐานต่างๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเล่มนี้ เป็นหลักฐานจากหนังสือที่พระองค์ทรงตรวจสอบและทรงพระนิพนธ์ไว้เป็นหลัก ซึ่งผู้เขียนระลึกถึงพระกรุณาธิคุณอยู่เสมอ ฉะนั้นหากหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ แม้เช่นใดเช่นหนึ่งอันพึงเป็นเกียรติคุณแล้วไซ้ ผู้เขียนขอน้อมเกล้าอุทิศ

ถวายเป็นกุศลอันเกิดจากประโยชน์นั้นแต่ “สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ” บิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย ส่วนข้อบกพร่องอันเกิดจากความโง่เขลาบาปบุญของผู้เขียนนั้น ขอได้โปรดตำหนิผู้เขียนโดยตรง

น. พลายน้อย

สารบัญ

คำอธิบายต้นเรื่อง	๒๑
นามท้าวนาง	๒๕

พระบรมราชินีและพระมเหสี

◇ สมเด็จพระสุริโยทัย	๒๘
◇ พระวิสุทธิกษัตริย์	๓๖
◇ กรมหลวงโยธาทิพ	๓๘
◇ กรมหลวงโยธาทิพ	๔๑
◇ พระมเหสีในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช	๔๖
◇ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี	๕๑
◇ สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี	๕๙
◇ กรมสมเด็จพระศรีสุภาลัย	๗๐
◇ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี	๗๕
◇ สมเด็จพระเทพศิรินทราบรมราชินี	๘๐
◇ สมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตน์ พระบรมราชเทวี	๙๕
◇ สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี	๑๑๑
◇ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ	๑๒๖
◇ สมเด็จพระนางเจ้าสุทุมลามาตย์ พระอัครราชเทวี	๑๖๑
◇ พระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ	๑๗๕
◇ พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าเสาวภาคานารีรัตน์	๑๘๙
◇ พระอรรคชายาเธอ พระองค์เจ้าอุบลรัตน์นารีนาถ กรมขุนอัครวรราชกัลยา	๑๙๕

◇ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี	๑๙๙
◇ สมเด็จพระนางเจ้าอินทรศักดิศจี พระบรมราชินี	๒๒๓
◇ พระนางเธอลักษมีลาวัณ	๒๒๙
◇ พระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี	๒๔๑
◇ พระสุจริตสุดา พระสนมเอกในรัชกาลที่ ๖	๒๔๔
◇ สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี	๒๖๒
◇ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ	๒๗๒
◇ สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา พัชรสุธาพิมลลักษณ พระบรมราชินี	๒๘๑

เจ้าจอมมารดาและเจ้าจอม

◇ เจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๑	๒๘๔
เจ้าจอมมารดาทองสุก	๒๘๔
เจ้าจอมมารดาฉิมแมว	๒๘๗
เจ้าจอมมารดาอิม	๒๘๗
เจ้าจอมมารดาภิมสวน	๒๘๗
เจ้าจอมมารดาบุย	๒๘๗
เจ้าจอมมารดาจันทา	๒๘๘
เจ้าจอมมารดาดวง	๒๘๘
เจ้าจอมมารดาคุ้ม	๒๘๘
เจ้าจอมมารดาน้อยแก้ว	๒๘๘
เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่	๒๘๙
เจ้าจอมมารดาน้อย	๒๘๙
เจ้าจอมมารดาเอม	๒๙๐
เจ้าจอมมารดาฟุ่ม	๒๙๐
เจ้าจอมมารดาตานี	๒๙๐
เจ้าจอมมารดาเพ็งใหญ่	๒๙๑

เจ้าจอมมารดาประทุมมา	๒๙๑
เจ้าจอมมารดาใหม่	๒๙๒
เจ้าจอมมารดาฉู่	๒๙๒
เจ้าจอมมารดาจ้อย	๒๙๒
เจ้าจอมมารดานวล	๒๙๒
เจ้าจอมมารดาทอง	๒๙๓
เจ้าจอมมารดาจิว	๒๙๓
เจ้าจอมมารดาปาน	๒๙๓
เจ้าจอมมารดาป้อม	๒๙๓
เจ้าจอมมารดานวม	๒๙๔
เจ้าจอมมารดากลิ่น	๒๙๔
เจ้าจอมมารดาเพ็งเล็ก	๒๙๕
เจ้าจอมมารดาฉิมยักษ์	๒๙๕
เจ้าจอมหุ่น	๒๙๕
เจ้าจอมทรัพย์	๒๙๕
เจ้าจอมแฉ่น	๒๙๕
เจ้าจอมหงส์	๒๙๘
เจ้าจอมบุญหนัก	๒๙๘

◊ เจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๒	๒๙๙
พระราชชายานารี เจ้าฟ้ากุณฑลทิพยวดี	๒๙๙
เจ้าจอมมารดาศรีใหญ่	๓๐๐
เจ้าจอมมารดาสวน	๓๐๒
เจ้าจอมมารดาแจ่มใหญ่	๓๐๓
เจ้าจอมมารดาเหมใหญ่	๓๐๓
เจ้าจอมมารดาศิลา	๓๐๓
เจ้าจอมมารดาสิ้น	๓๐๕
เจ้าจอมมารดากรุด	๓๐๕

เจ้าจอมมารดาม่วงใหญ่	๓๐๕
เจ้าจอมมารดา نیم	๓๐๕
เจ้าจอมมารดาเกต	๓๐๖
เจ้าจอมมารดาอิน	๓๐๖
เจ้าจอมมารดาเหมเล็ก	๓๐๖
เจ้าจอมมารดาทรัพย์	๓๐๗
เจ้าจอมมารดาปราง	๓๐๗
เจ้าจอมมารดาบุญนาค	๓๐๗
เจ้าจอมมารดาทองอยู่	๓๐๗
เจ้าจอมมารดาม่วงซอ	๓๐๗
เจ้าจอมมารดาอ้น	๓๐๘
เจ้าจอมมารดาบุญมา	๓๐๘
เจ้าจอมมารดาน้อย	๓๐๘
เจ้าจอมมารดาทิม	๓๐๘
เจ้าจอมมารดาน้อยระนาด	๓๐๙
เจ้าจอมมารดาเลี้ยง	๓๐๙
เจ้าจอมมารดาปรางใหญ่	๓๑๐
เจ้าจอมมารดาพะวา	๓๑๑
เจ้าจอมมารดาทองดี	๓๑๒
เจ้าจอมมารดากล้า	๓๑๒
เจ้าจอมมารดาลูกจันทน์ใหญ่	๓๑๒
เจ้าจอมมารดาหนูจิ้น	๓๑๒
เจ้าจอมมารดาพิม	๓๑๓
เจ้าจอมมารดาเอม	๓๑๓
เจ้าจอมมารดาอัมพา	๓๑๔
เจ้าจอมมารดาพุ่ม	๓๑๖
เจ้าจอมมารดาแย้ม	๓๑๖
เจ้าจอมมารดาลูกจันทน์เล็ก	๓๑๗

เจ้าจอมอำพัน	๓๑๗
เจ้าจอมยี่สุ่น	๓๑๗
เจ้าจอมเพ็ญ	๓๑๘
เจ้าจอมแสง	๓๑๘
เจ้าจอมนิ่ม	๓๑๘
เจ้าจอมพุ่ม	๓๑๘

◇ เจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๓	๓๑๙
เจ้าจอมมารดาหิม	๓๑๙
เจ้าจอมมารดาน้อยเมือง	๓๑๙
เจ้าจอมมารดาบาง	๓๑๙
เจ้าจอมมารดาเพ็ญ	๓๒๐
เจ้าจอมมารดาสุดใหญ่	๓๒๑
เจ้าจอมมารดาทรัพย์	๓๒๑
เจ้าจอมมารดาจาด	๓๒๓
เจ้าจอมมารดาเอมน้อย	๓๒๓
เจ้าจอมมารดาอีสุ่น	๓๒๔
เจ้าจอมมารดาจัน	๓๒๔
เจ้าจอมมารดาเขียว	๓๒๕
เจ้าจอมมารดาปุก	๓๒๕
เจ้าจอมมารดาอิม	๓๒๖
เจ้าจอมมารดาแย้ม	๓๒๗
เจ้าจอมมารดาน้อยลาว	๓๒๗
เจ้าจอมมารดาเอมใหญ่	๓๒๘
เจ้าจอมมารดาลูกจันทน์	๓๒๙
เจ้าจอมมารดาบัว	๓๓๐
เจ้าจอมมารดาเหม็น	๓๓๐
เจ้าจอมมารดาฟุ้ง	๓๓๐

เจ้าจอมมารดาฉิม	๓๓๐
เจ้าจอมมารดาอ่อน	๓๓๑
เจ้าจอมมารดาเล็ก	๓๓๑
เจ้าจอมมารดาจันทร์โฉม	๓๓๑
เจ้าจอมมารดาสาตไใหญ่	๓๓๒
เจ้าจอมมารดาวัน	๓๓๒
เจ้าจอมมารดาน้อยพระแสง	๓๓๒
เจ้าจอมมารดาน้อยใหญ่	๓๓๒
เจ้าจอมมารดาหุ่น	๓๓๒
เจ้าจอมมารดาแก้ว	๓๓๓
เจ้าจอมมารดาช้า	๓๓๓
เจ้าจอมมารดาเจ๊ก	๓๓๔
เจ้าจอมมารดาคล้าย	๓๓๔
เจ้าจอมมารดาลัมพบุรี	๓๓๕
เจ้าจอมมารดาพลับ	๓๓๖
เจ้าจอมมารดาอึ้ง	๓๓๖
เจ้าจอมพุ่ม	๓๓๗
เจ้าจอมเครือวัลย์	๓๓๗
เจ้าจอมกลีบ	๓๓๗
เจ้าจอมมาลัย	๓๓๘
เจ้าจอมอ้อม	๓๓๘
เจ้าจอมน่วม	๓๓๘
เจ้าจอมพึ่ง	๓๓๘
เจ้าจอมพั่น	๓๓๘
เจ้าจอมอรุณ	๓๓๘
เจ้าจอมวัน	๓๓๘
เจ้าจอมน้อยเล็ก	๓๓๙
เจ้าจอมอ้อม	๓๓๙

◊ เจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๔	๓๕๐
เจ้าจอมมารดาน้อย	๓๕๐
เจ้าจอมมารดาแพ	๓๕๒
เจ้าจอมมารดาพื้ง	๓๕๗
เจ้าจอมมารดาจันทร์	๓๕๙
เจ้าจอมมารดาเที่ยง	๓๕๒
เจ้าจอมมารดาตลับ	๓๕๙
เจ้าจอมมารดาเอี่ยม	๓๖๐
เจ้าจอมมารดาเกศ	๓๖๐
เจ้าจอมมารดาลำลี	๓๖๒
เจ้าจอมมารดากลิ่น	๓๖๓
เจ้าจอมมารดาบัว	๓๖๕
พระสัณห์พันธุวงศ์เธอ พระองค์เจ้าพรรณราย	๓๖๘
เจ้าจอมมารดามาลัย	๓๗๒
เจ้าจอมมารดาลังวาล	๓๗๒
เจ้าจอมมารดาเปี่ยม	๓๗๘
เจ้าจอมมารดาเอม	๓๘๑
เจ้าจอมมารดาหุ่่น	๓๘๑
เจ้าจอมมารดาแก้ว	๓๘๒
เจ้าจอมมารดาโหมต	๓๘๓
เจ้าจอมมารดาหุ่่น	๓๘๔
เจ้าจอมมารดาดวงคำ	๓๘๖
เจ้าจอมมารดาเขียน	๓๘๗
เจ้าจอมมารดาชุ่ม	๓๙๐
เจ้าจอมมารดาเพ็ง	๓๙๓
เจ้าจอมมารดาเหม	๓๙๔
เจ้าจอมมารดาวาด	๓๙๕
เจ้าจอมมารดาห้วง	๔๐๑

เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์แสง	๔๐๒
เจ้าจอมมารดาสุ่น	๔๐๓
เจ้าจอมมารดาหว่า	๔๐๔
เจ้าจอมมารดาเซย	๔๐๕
เจ้าจอมมารดาพุ่ม	๔๐๕
เจ้าจอมมารดาอิม	๔๐๕
เจ้าจอมทับทิม	๔๐๖
เจ้าจอมเล็ก	๔๐๖
เจ้าจอมอิม	๔๐๗
เจ้าจอมทับทิม	๔๐๗
เจ้าจอมรูน	๔๐๗
เจ้าจอมหนูสุด	๔๐๗
เจ้าจอมวัน	๔๐๗
เจ้าจอมหนูชี่	๔๐๗
เจ้าจอมพร้อม	๔๐๗
เจ้าจอมบุษนาค	๔๐๗

◇ เจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมในรัชกาลที่ ๕	๔๐๘
เจ้าจอมมารดาแช	๔๐๘
เจ้าคุณจอมมารดาแพ	๔๐๙
เจ้าจอมมารดาแสง	๔๑๖
เจ้าจอมมารดาสุด	๔๑๗
พระองค์เจ้าทักษิณชชา	๔๑๘
เจ้าจอมมารดาตลับ	๔๑๙
เจ้าจอมมารดามรกฏ	๔๒๑
เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์ย้อย	๔๒๓
เจ้าจอมมารดาอ่วม	๔๒๔
เจ้าจอมมารดาแหม่ม	๔๒๖

เจ้าจอมมารดาทับทิม	๔๒๗
เจ้าจอมมารดาบัว	๔๓๑
เจ้าจอมมารดาโหมด	๔๓๑
เจ้าจอมมารดาจันทร์	๔๓๔
เจ้าจอมมารดาสาย	๔๓๔
เจ้าจอมมารดาเรือน	๔๓๕
เจ้าจอมมารดาวาด	๔๓๕
เจ้าจอมมารดาทิพเกสร	๔๓๗
เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์เนื่อง	๔๓๘
เจ้าจอมมารดาอ่อน	๔๓๙
เจ้าจอมมารดาพร้อม	๔๔๑
เจ้าจอมมารดาวาง	๔๔๓
เจ้าจอมมารดาแสง	๔๔๔
เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์เกสร	๔๔๖
เจ้าจอมมารดาชุ่ม	๔๔๗
เจ้าจอมมารดาเลื่อน	๔๕๑
เจ้าจอมมารดาเหม	๔๕๒
เจ้าจอมมารดาหม่อมราชวงศ์จิ๋ว ⁺	๔๕๓
เจ้าจอมมารดาเจิม	๔๕๓
เจ้าจอมเยื้อง	๔๕๔
เจ้าจอมเอี่ยม	๔๕๔
เจ้าจอมเอิบ	๔๕๔
เจ้าจอมอาบ	๔๕๕
เจ้าจอมเอื้อง	๔๕๕
เจ้าจอมแก้ว	๔๖๒
เจ้าจอมแสง	๔๖๒
เจ้าจอมพิศว์	๔๖๒
เจ้าจอมบุ๋ก	๔๖๓

เจ้าจอมเยื้อง	๔๖๓
เจ้าจอมวอน	๔๖๔
เจ้าจอมจิ้น	๔๖๔
เจ้าจอมแถม	๔๖๔
เจ้าจอมเรียม	๔๖๔
เจ้าจอมเพิ่ม	๔๖๕
เจ้าจอมประคอง	๔๖๕
เจ้าจอมลำอาง	๔๖๖
เจ้าจอมนวล	๔๖๖
เจ้าจอมก้อนแก้ว	๔๖๖
เจ้าจอมสวน	๔๖๖
เจ้าจอมเหื่อง	๔๖๖
เจ้าจอมเปลี่ยน	๔๖๖
เจ้าจอมสมบุญ	๔๖๖
เจ้าจอมเพิ่ม	๔๖๖
เจ้าจอมสว่าง	๔๖๗
เจ้าจอมสว่าง	๔๖๘
เจ้าจอมถนอม	๔๖๘
เจ้าจอมกลีบ	๔๖๘
เจ้าจอมลิ้นจี่	๔๖๘
เจ้าจอมฟักเหลือง	๔๖๘
เจ้าจอมเหรียญ	๔๖๙
เจ้าจอมน้อม	๔๖๙
เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์เจียด	๔๗๐
เจ้าจอมหม่อมราชวงศ์สดับ	๔๗๐

คำอธิบายต้นเรื่อง

ชื่อหนังสือเล่มนี้ทำให้ต้องมีคำอธิบาย เพราะตั้งไว้เป็นกลางๆ ว่า พระบรมราชินีและเจ้าจอมมารดา แต่ความจริงนั้นได้รวมเรื่องของพระบรมราชินีนาถ พระบรมราชินี พระมเหสี พระราชชายา เจ้าจอมมารดา และเจ้าจอมไว้ด้วยกัน เมื่อจะตั้งชื่อหนังสือ หากคำที่สั้นๆ ไม่ได้เหมาะสมใจ จึงต้องตั้งไว้เช่นนั้นเสียครึ่งหนึ่งก่อน

ในสมัยกรุงศรีอยุธยาอันยังไม่มีคำว่า “พระบรมราชินี” ที่ใช้กัน ก็มีคำ “พระอัครมเหสี” เป็นสูงกว่าอย่างอื่น ในกฎหมายเทียรบาล ซึ่งตั้งในแผ่นดินสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อ พ.ศ. ๒๐๐๑ มีกล่าวไว้ว่า

“พระราชกุมารอันเกิดด้วยพระอัครมเหสี (มียศ) เป็นสมเด็จพระอนุพุทธเจ้า พระราชกุมารอันเกิดแต่แม่หยั่วเมืองเป็นพระมหาอุปราช”

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าตำแหน่งพระอัครมเหสีเป็นคำที่สูงที่สุดแล้วในสมัยนั้น รองลงมาก็คือตำแหน่งแม่หยั่วเมือง

คำว่า “แม่หยั่วเมือง” นั้นเป็นคำที่ใช้เรียกในสมัยโบราณ หมายถึงพระสนมเอก แสดงว่าในสมัยนั้นพระสนมเอกเป็นที่สองรองลงมาจากพระอัครมเหสี แต่ในพงศาวดารบางรัชกาลได้แต่งตั้งพระอัครมเหสีไว้ถึงสองพระองค์ เรียกว่า “พระอัครมเหสีฝ่ายขวา” และ “พระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย” ตามปกตินั้นธรรมเนียมไทยถือชื่อว่าสูงกว่าซ้าย การที่สถาปนาพระอัครมเหสีฝ่ายขวามือฝ่ายซ้ายนี้ จะถือสิ่งใดเป็นหลักไม่พบหลักฐาน เท่าที่

ปรากฏในพงศาวดารไทย ดูคล้ายกับว่าตั้งตามอาวสุโส อย่างเช่นแผ่นดิน พระเพทราชา ได้ทรงสถาปนากรมหลวงโยธาทิพ ซึ่งเป็นพระชนิษฐาของ สมเด็จพระนารายณ์มหาราช ให้เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายขวา และสถาปนา กรมหลวงโยธาเทพ ซึ่งเป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ให้เป็นพระอัครมเหสีฝ่ายซ้าย ถ้าดูจากเรื่องนี้เป็นตัวอย่าง ก็จะทำให้เห็นว่า เป็นไปตามลำดับอาวสุโส

มีคนทักเรื่อง “กรมหลวงโยธาทิพ” และ “กรมหลวงโยธาเทพ” ในขณะที่พิมพ์หนังสือเล่มนี้ จึงเห็นว่าควรจะอธิบายไว้ด้วยเพราะเป็นนาม ที่มีปรากฏเป็นครั้งแรก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงอธิบายไว้ในหนังสือ *เฉลิมพระยศเจ้านาย* ว่า (ตัวละครดัดตามต้นฉบับเดิม)

“ประเพณีเรียกพระนามเจ้านายเป็นกรมต่างๆ อย่างทุกวันนี้ เพิ่งปรากฏขึ้นเมื่อแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ตั้งแต่ทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าศรีสุวรรณ เป็นเจ้ากรมหลวงโยธาทิพ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาดิศ เป็นเจ้ากรมหลวงโยธาเทพ เป็นแรกที่มีอิสริยยศเจ้านายเรียกพระนามตามกรม แล้วใช้เป็นแบบแผนแต่นั้นสืบมา... ที่กล่าวในหนังสือพระราชพงศาวดารว่า ทรงตั้งกรมหลวงโยธาเทพนั้น ที่จริงมิใช่เป็นการสถาปนาอิสริยยศอย่างเราเข้าใจกันทุกวันนี้ ด้วยราชประเพณีแต่ก่อนนั้น แม้เจ้านายพระองค์หญิงเมื่อสถาปนาอิสริยยศให้สูงขึ้น ก็มีพระนามขึ้นว่า “พระ” เหมือนกับพระองค์ชาย มีตัวอย่างเช่น พระสุริโยทัย พระเทพกษัตรีย์ ในแผ่นดินสมเด็จพระมหาจักรพรรดิ ปรากฏอยู่ในหนังสือพระราชพงศาวดาร การที่สมเด็จพระนารายณ์มหาราชทรงตั้งกรมหลวงโยธาทิพ กรมหลวงโยธาเทพนั้น ความจริงคือโปรดฯ ให้รวมคนเข้าสังกัดหมวดหมู่ ตั้งขึ้นเป็นกรมใหม่ ๒ กรม ให้

เจ้ากรมเป็นหลวง มีชื่อว่าหลวงโยธาทิพกรม ๑ หลวงโยธาเทพกรม ๑ กรมหลวงโยธาทิพให้ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอเจ้าฟ้าศรีสุพรรณ กรมหลวงโยธาเทพให้ขึ้นในสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าสุทธาทิ คนทั้งหลายจึงเรียกพระนามสมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอพระองค์นั้นว่า “เจ้ากรมหลวงโยธาทิพ” เรียกสมเด็จพระเจ้าลูกเธอว่า “เจ้ากรมหลวงโยธาเทพ” หมายความว่าผู้เป็นเจ้าของกรมโยธาทิพและกรมโยธาเทพ ไม่ใช่เป็นนามส่วนพระองค์”

ตำแหน่งพระสนมในสมัยกรุงศรีอยุธยาจะมีกี่ชั้นแน่ไม่ทราบ แต่ตามที่กล่าวไว้ในกฎหมายโบราณ ได้กล่าวถึงตำแหน่งพระสนมเอก หรือที่เรียกตามกฎหมายนั้นว่า “นางท้าวพระสนมเอก” ไว้ ๔ ตำแหน่ง คือ คักตินาคนละ ๑,๐๐๐ มีชื่อเรียงกันดังนี้

๑. ท้าวอินสุเรนทร
๒. ท้าวศรีสุดาจันทร์
๓. ท้าวอินทรเทวี
๔. ท้าวศรีจุฬาลักษณ์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีการแบ่งชั้นจัดอันดับตามเครื่องยศสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน *ประวัติเจ้าคุณพระประยุรวงศ์* ตอนหนึ่งว่า (ตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม)

“เครื่องยศนักสนมเมื่อก่อนรัชกาลที่ ๔ จะเป็นอย่างไรฉันไม่รู้แน่ แต่เมื่อรัชกาลที่ ๔ นั้นมี ๕ ชั้นเป็นลำดับกัน ล้วนเป็นเครื่องใส่หากินทั้งนั้น

ชั้นที่ ๔ ซึ่งเป็นชั้นต่ำกว่าเพื่อน เป็นหีบหมากเงินกะไหล่ทองสำหรับพระราชทาน “นางอู่ยงาน” แต่โบราณดูเหมือนจะ

เรียกว่า “นางกำนัล” ซึ่งทรงใช้สอยในพระราชมณฑลเศวตฉัตร ได้แก่ บางคนที่ทรงพระเมตตาในหมู่นางอยู่งาน แต่การที่ได้พระราชทาน หีบหมากกาไหล่ทองยังไม่นับว่าเป็นเจ้าจอม

ขั้นที่ ๓ เป็นหีบหมากทองคำ สำหรับพระราชทานนางอยู่ งานซึ่งทรงเลือกไว้ใช้ใกล้ชิดประจำพระองค์ ใครได้พระราชทาน หีบหมากทองคำจึงมีศักดิ์เป็น “เจ้าจอม” เรียกว่าเจ้าจอมนำหน้า ชื่อทุกคน ฉันทันใจว่าขั้นนี้ที่เรียกว่า “เจ้าจอมอยู่งาน”

ขั้นที่ ๒ เป็นหีบหมากทองคำลงยาราชาวดี สำหรับ พระราชทานเจ้าจอมมารดาหรือเจ้าจอมอยู่งาน ซึ่งทรงพระ เมตตายกย่องขึ้นเป็นขั้นสูง ฉันทันใจว่าเรียก “พระสนม” แต่ ขั้นนี้ขึ้นไป

ขั้นที่ ๑ เรียกว่า “พระสนมเอก” ได้พระราชทานพานทอง เพิ่มหีบหมากลงยาที่กล่าวมาแล้ว เป็นพานหมากมีเครื่องใน ทองคำกับกระโถนทองคำใบหนึ่ง เป็นเทือกเดียวกับพานทอง เครื่องยศที่พระราชทานเจ้านายและขุนนางผู้ใหญ่ แต่ขนาดย่อม กว่าพานทองเครื่องยศฝ่ายหน้า

ขั้นพิเศษ สำหรับพระราชทานพระมเหสีเทวี ซึ่งเรียกในกฎ มณฑลเศวตฉัตรว่า “พระภรรยาเจ้า” มีทั้งหีบและพานหมากเสวย ล้วนทำด้วยทองคำลงยาราชาวดี เครื่องยศนางใน ๕ ขั้น เช่น พรรณนามาดูเหมือนจะตั้งเป็นกำหนดเมื่อรัชกาลที่ ๔”

จากพระนิพนธ์ดังกล่าวข้างต้นนั้น ทำให้เราได้เข้าใจถึง ตำแหน่งเจ้าจอมและพระสนมว่าแตกต่างกันอย่างไร เรื่องราวที่นำมา ประมวลอธิบายไว้ต้นเรื่องนี้ คงจะทำให้ผู้อ่านได้เข้าใจเรื่องราวของฝ่ายใน ได้ดีขึ้นบ้างพอสมควร

นามท้าวนาง

ตามประวัติเจ้าจอมมารดาและเจ้าจอมต่างๆ จะเห็นว่าบางท่านได้รับตำแหน่งหน้าที่มีชื่อต่างกันออกไป เพื่อเป็นประโยชน์ในทางความรู้ จะขอกล่าวถึงชื่อตำแหน่งและหน้าที่ตามที่ปรากฏในทำเนียบเก่าดังต่อไปนี้

๑. **ท้าววรจันทร์ บรมธรรมิกภักดี นารีวรคณานุรักษา** บังคับบัญชาตัดสินว่าพระราชการในพระบรมมหาราชวังฝ่ายใน

๒. **ท้าวสมศักดิ์** บังคับบัญชาตัดสินว่าราชการในพระบรมมหาราชวังฝ่ายใน

๓. **ท้าวศรีสัจจา** บังคับบัญชาว่าราชการในพระบรมมหาราชวังฝ่ายใน

๔. **ท้าวโสภานีเวศน์** บังคับบัญชาตัดสินว่าราชการในพระบรมมหาราชวังฝ่ายใน

๕. **ท้าวอินทรสूरียา สรรพอาหารพิจาริณี** ที่หนักพฤติษราฉลองพระโอบุษฐ์ บังคับบัญชาบรรดาวิเสทนอกในทั้งปวง

๖. **ท้าวทรงกันดาล** บังคับบัญชาราชการพระคลังเงิน พระคลังทอง ผ้าแพร เครื่องทองขาวทองเหลืองฝ่ายใน

ตำแหน่งใหม่ในรัชกาลที่ ๕

๗. **ท้าววรคณานันท์ อัปภันตรปตานี ราชนาวิกจิวิจารณ์**
สำหรับตรวจตราสั่งสอนความรับผิดชอบข้าราชการฝ่ายในทั้งปวง
๘. **ท้าวภักทสารนุรักษ์** ผู้ช่วยราชการพระคลังข้างใน
๙. **ท้าวราชกิจวรภักตรศรีสวัสดิ์สาหาร** พนักงานทำเครื่อง
๑๐. **ท้าวสุภักดีการภักดี** พนักงานตรวจเครื่องวิเสทสำหรับ
ราชการต่างๆ ที่พระมหามณเฑียร

ท้าวนางฝ่ายพระราชวังบวรมีมาแต่รัชกาลที่ ๕

๑๑. **ท้าวอนงครักษ์** บังคับบัญชาตัดสินว่าราชการฝ่าย
พระราชวังบวร
๑๒. **ท้าวสัตยานุรักษ์** บังคับบัญชาตัดสินว่าราชการฝ่าย
พระราชวังบวร
๑๓. **ท้าวพิพัฒโฆษา** พนักงานทำเครื่องฝ่ายพระราชวังบวร



พระบรมราชินีและพระมเหสี

สมเด็จพระสุริโยทัย

เมื่อสมเด็จพระไชยราชาธิราชเสด็จอยู่ในราชสมบัติได้ ๑๕ พรรษา ก็ทรงพระประชวรปัจจุบัน และเสด็จสวรรคตใน พ.ศ. ๒๐๗๐ พระองค์ มีพระราชโอรสที่ประสูติแต่นางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ซึ่งเป็น พระสนมเอกรวม ๒ พระองค์คือ พระแก้วฟ้า (บางแห่งว่า “พระยอดฟ้า”) พระชันษาได้ ๑๑ ปี และพระศรีศิลป์ พระชันษาได้ ๕ ปี ขุนนางข้าราชการ จึงพร้อมใจกันเชิญพระแก้วฟ้าเสด็จผ่านพิภพ แต่เนื่องจากพระแก้วฟ้ามี พระชันษาเพียง ๑๑ ปี ไม่สามารถจะว่าราชการได้ นางพระยาแม่อยู่หัว ศรีสุดาจันทร์ผู้เป็นสมเด็จพระชนนีจึงต้องทำหน้าที่ผู้สำเร็จราชการแทน

ก็นางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์นั้น น้ำพระทัยมิได้มั่นคง จงรักภักดีในสมเด็จพระไชยราชาธิราชเท่าใดนัก เพราะหลังจากสมเด็จพระไชยราชาธิราชสวรรคตเพียงปีเดียว แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ก็เริ่มแลเห็น ชายอื่นสำคัญกว่าพระโอรส ในพงศาวดารตอนนี้กล่าวว่า (ตัวสะกดตาม ต้นฉบับเดิม)

“วันหนึ่งนางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์เสด็จไปประพาส เล่น ณ พระที่นั่งพิมานรัตยาหอพระข้างหน้า ทอดพระเนตรเห็น พันบุตรศรีเทพผู้เฝ้าหอพระก็มีความเสนหา รักใคร่พันบุตรศรีเทพ จึงสั่งสาวใช้ให้เอาเมี่ยงหมากห่อผ้าเช็ดหน้าพระราชทานพันบุตร ศรีเทพ ฝ่ายพันบุตรศรีเทพได้รับหมากนั้นแล้วก็รู้ว่านางพระยา

มีพระทัยยินดีรักใคร่ตน แลพันนบุตรศรีเทพนั้นเห็นจะเป็นคน
 ทะเยอทะยานไฝ่สูง ครั้นเห็นนางพระยาทอดไมตรีให้เช่นนั้น ก็
 ส่งดอกจำปีให้สาวใช้เข้าไปถวายนางพระยาเป็นเชิงตอบรับไมตรีนั้น”

เพื่อให้เป็นการสะดวกแก่การพบปะ นางพระยาจึงมีพระเสาวนีย์
 สั่งพระยาราชภักดีให้สับเปลี่ยนหน้าที่ใหม่ ให้เอาขุนชินราชผู้รักษาหอพระ
 ข้างในออกมาประจำหอพระข้างนอก และให้พันนบุตรศรีเทพเข้าไปรักษา
 หอพระข้างใน โดยอ้างว่าพันนบุตรศรีเทพเป็นข้าหลวงเดิม และตั้งให้เป็น
 ขุนวรวงศาธิราช เมื่อขุนวรวงศาธิราชได้เข้าไปอยู่ชั้นในเช่นนั้นแล้ว ไม่นาน
 นักในพระราชพงศาวดารก็บันทึกไว้ว่า (ตัวสะกดตามต้นฉบับเดิม)

“นางพระยาแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์มีกรรมที่ด้วยขุนวรวงศาธิราช
 จึงมีพระเสาวนีย์ตรัสปรึกษาด้วยหม่อมมนตรีทั้งปวงว่า พระแก้วฟ้า
 โอรสเรายังเยาว์นัก สาละจนแต่จะเส่น จะว่าราชกิจก็ยังมิปกติ
 จะไว้ใจแก่ราชการนั้นมิได้ เราคิดว่าจะให้ขุนวรวงศาธิราชว่า
 ราชการแผ่นดินจนกว่าราชบุตรเราจะจำเจริญวัยขึ้นจะเห็นเป็น
 ประการใด ท้าวพระยามุขมนตรีรู้พระอัชฌาศัยก็ทูลว่าซึ่งตรัส
 โปรดมานี้ควรอยู่แล้ว”

แต่การที่จะรอให้พระแก้วฟ้าจำเจริญวัยขึ้นนั้นผิดประเพณีโบราณ
 เสมือนหอกข้างแคร่ ขุนวรวงศาธิราชและแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์จึงคิด
 กำจัดให้เอาพระแก้วฟ้าไปประหารชีวิต ณ วัดโลกพระยา เมื่อวันอาทิตย์
 ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ พ.ศ. ๒๐๗๒

การกระทำของขุนวรวงศาธิราชและแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์ครั้งนั้น
 ทำให้ขุนนางสี่คนไม่พอใจ คิดกำจัดขุนวรวงศาธิราชเป็นการแก้แค้น
 ขุนนางทั้งสี่คนนี้คือ ขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หมื่นราชเสนาหา หลวง
 ศรียศบ้านลานตากฟ้า

เพื่ออยู่ในระยะที่กำลังวางแผนกำจัดขุนวรรวงศาธิราชอยู่นั้น กรมการเมืองลพบุรีลงมาบอกว่าพบช้างพลาย สูงหกศอก ต้องลักษณะ และ โขลงข้างปากเถื่อนเข้ามาทางวัดแม่นางปลื้ม (อยู่เหนือตลาดหัวรอ) เข้า เหนียตัววัดของ (บริเวณตรงข้ามตลาดหัวรอ) สมุหนายกกราบทูลให้ทรงทราบ ขุนวรรวงศาธิราชก็ตรัสว่าจะไปจับ ทางฝ่ายขุนนางทั้งสี่จึงวางคนตามรายทาง ไว้อย่างพร้อมเพรียง

ครั้นเวลาเช้าตรู่ ขุนวรรวงศาธิราชกับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์และ ราชบุตรซึ่งเกิดด้วยกันนั้น ทั้งพระศรีศิลป์ก็ลงเรือพระที่นั่งลำเดียวกันมา ทางคลองสระบัว ขุนพิเรนทรเทพและขุนอินทรเทพพร้อมด้วยพรรคพวก ร่วมใจก็เข้ากลุ่มรุมจับขุนวรรวงศาธิราชกับแม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์^๑ และ ราชบุตรนั้นประหารเสีย แล้วเอาศพไปเสียบประจานไว้ ณ วัดแจ้ง แต่ พระศรีศิลป์นั้นหาได้ทำอันตรายแต่อย่างใดไม่

แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์เป็นพระสนมคนแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่ได้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และเป็นคนแรกที่โหดร้าย พอถึงกับฆ่าลูกของตนเองได้ นับว่าเป็นรอยด่างในประวัติศาสตร์ไทยครั้งแรก

หลังจากที่ขุนนางทั้งสี่คือ ขุนพิเรนทรเทพ ขุนอินทรเทพ หมื่น ราชเสน่หา และหลวงศรีย้านลานตากฟ้า ได้กำจัดขุนวรรวงศาธิราชและ แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์แล้ว ก็พากันอัญเชิญพระเจ้ายรราชขึ้นเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่า "สมเด็จพระมหาจักรพรรดิราชาธิราช" เมื่อปีวอก พ.ศ. ๒๐๙๑ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิมีสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เกิดด้วยสมเด็จพระสุริโยทัย พระอัครมเหสี ๕ พระองค์คือ

๑. พระราเมศวร
๒. พระมหินทร

^๑แม่อยู่หัวศรีสุดาจันทร์นั้น เข้าใจว่าจะมีอายุไม่เกิน ๓๕ ปี

๓. พระสวัสดิราช (ดูในเรื่อง “พระวิสุทธิกษัตริย์”)

๔. พระราชบุตร ไม่ปรากฏพระนาม ใน พระราชพงศาวดารกรุงเก่า ฉบับหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ ว่าเป็นพระชนม์ในกลางศึกคราวเดียวกับสมเด็จพระสุริโยทัย

๕. พระเทพกษัตริย์ มีเรื่องปรากฏว่าเมื่อ พ.ศ. ๒๐๕๓ พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต^๒ ได้มีพระราชสาส์นมาขอพระราชทานพระเทพกษัตริย์ไปเป็นพระมเหสี พระมหาจักรพรรดิทรงเห็นว่าไทยกำลังอยู่ในระหว่างอันตราย คือต้องทำศึกกับพม่า หากได้พระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตไว้เป็นมิตร ก็จะเป็นกำลังช่วยสงครามได้ จึงโปรดพระราชทานให้ แต่ขณะที่พวกทูตกรุงศรีสัตนาคนหุตมารับพระเทพกษัตริย์นั้น เฝอญพระเทพกษัตริย์ประชวรหนักจึงส่งไปมิได้ และเปลี่ยนให้พระแก้วฟ้าราชธิดาซึ่งเกิดแต่พระสนมไปแทน ข้างพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตทรงทราบว่ามิใช่พระเทพกษัตริย์ก็ทรงสงัดใจ จะขอรับแต่พระเทพกษัตริย์เท่านั้น พระมหาจักรพรรดิเมื่อทรงเห็นว่าพระเทพกษัตริย์หายประชวรแล้วก็มีพระราชโองการให้พระยาแมนคุมไพร่พลเชิญเสด็จพระเทพกษัตริย์ไปส่ง แต่เป็นคราวเคราะห์ของพระเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตที่จะไม่ได้พระเทพกษัตริย์ พระมหาธรรมราชาได้ทราบเรื่องนี้เสียก่อน จึงนำเรื่องทูลแต่พระเจ้าหงสาวดี พระเจ้าหงสาวดีจึงให้ทหารเอกคุมพลหนึ่งหมื่นมาแย่งเอาพระเทพกษัตริย์ไปถวายพระเจ้าหงสาวดี

สมเด็จพระสุริโยทัยอยู่ในตำแหน่งพระอัครมเหสีได้ไม่ถึงปี พระเจ้าหงสาวดีก็ยกกองทัพลงมาตีกรุงศรีอยุธยา พระมหาจักรพรรดิใคร่จะออกไปดูกำลังข้าศึก ณ พุ่งภูเขาทอง สมเด็จพระสุริโยทัยพร้อมด้วยพระราชบุตร และพระราเมศวร พระมหินทร ตามเสด็จออกไปด้วย พระเจ้าหงสาวดี

^๒พระไชยเชษฐา

เมื่อทรงทราบก็ยกพลเข้าโจมตี พระมหากษัตริย์ก็ขับช้างเข้าชนช้าง กองหน้าพระเจ้าหงสาวดี แต่พระคชาธารเสียทีให้หลังข้าศึกวิ่งไว้มืออยู่ พระเจ้าแปรเห็นได้ทีก็ขับพระคชาธารตามไล่ช้างพระมหากษัตริย์ไปติดๆ พระสุริโยทัยเห็นพระราชสวามีจะเสียทีไม่พินมือข้าศึก ก็ขับพระคชาธารพลายทรงสุริยกษัตริย์ออกรับ แต่ช้างทรงเสียทีถูกพระคชาธารพระเจ้าแปรได้ล่างแบกถนัดจนพระคชาธารพระสุริโยทัยแห่งนงาย พระเจ้าแปรจ้วงฟันด้วยพระแสงขอ้าว ต้องพระอังสะพระสุริโยทัยขาดสะพวยแล่ง

การที่พระเจ้าแปรฟันพระสุริโยทัยครั้งนั้น กล่าวว่าเป็นเพราะพระสุริโยทัยทรงฉลองพระองค์แบบชาย (ในพงศาวดารว่า ประดับ

ภาพจิตรกรรมขณะที่พระสุริโยทัยชนช้างกับพระเจ้าแปร

ที่มา : โคลงภาพพระราชพงศาวดาร ฝีมือหัตถ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์



พระองค์เป็นพระยามหาอุปราช) จึงทำให้พระเจ้าแปรเข้าพระทัยผิด และ พระสุริโยทัยต้องสิ้นพระชนม์เมื่อวันอาทิตย์ ขึ้น ๖ ค่ำ เดือน ๔ พ.ศ. ๒๐๙๑ (ดำรงตำแหน่งพระมเหสีราว ๗ เดือน)

เมื่อเสร็จศึกสงครามแล้ว สมเด็จพระมหาจักรพรรดิโปรดให้ถวาย พระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระสุริโยทัยแล้วสร้างวัดขึ้นตรงที่ทำพระเมรุ นั้น เรียกว่า “วัดสวนหลวงสวารค์” (เพราะเดิมเป็นสวนหลวง ติดกับ วัดสวารค์) ปัจจุบันนี้อยู่ในเขตหัวแหลม อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เจดีย์ที่บรรจุพระอัฐิสมเด็จพระสุริโยทัย ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้



อนุสาวรีย์สมเด็จพระสุริโยทัย สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕